

REPERE TEORETICO-ISTORICE ALE GRAFICII DE CARTE PENTRU COPII

KRAVCENKO Vladimir

Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei

Rezumat. În articol sunt examinate câteva aspecte teoretice importante ale ilustrațiilor de carte pentru copii care influențează mult activitatea în acest domeniu în Republica Moldova: psiho-fizologic, filozofico-educational, istorico-artistic, editorial și tehnico-poligrafic. Sunt oferite informații vaste despre structura producției editoriale pentru copii, originile spirituale de dezvoltarea artei cărții în Europa și în spațiu pruto-nistean, particularitățile realizării poligrafice a cărților pentru copii în secolele XIX–XX, evoluția artei ilustrației de carte în Europa. La sfârșitul acestei examinări, se face descrierea situației în studierea graficii de carte în Republica Moldova.

Grafica de carte pentru copii este un domeniu deosebit al graficii de carte cu un specific condiționat de vârsta cititorului, de normele realizării poligrafice, de legile percepției textului, de particularitățile narativului literar. Multe aspecte specifice ale științelor umanistice și tehnice au impact considerabil asupra structurii imaginilor din carte pentru copii.

Conform standardelor internaționale, sunt considerați copii persoanele cu vârstă până la 16 ani. La început, cartea intră în viața copilului de 3-4 ani ca un obiect cotidian. El însușește iconografia și semnificația imaginilor, textul având rolul inscripțiilor la ele (copilul încă nu știe să citească). De la vârsta de 6-7 ani copilul deprinde cititul la școală, asimilând metodele logice de conștientizare a celor lecturate și văzute. Abia la 8-9 ani perceperea textului iese pe prim-plan. Vârsta de 12 ani este considerată o graniță între copilărie și adolescență, însă copiii rămân totuși la o fază de subdezvoltare. Către timp apare o maturizare psiho-fiziologică a individului, el devenind apt de a percepe și contrapune imaginile literare și vizuale [1; 8].

Conform practicilor editoriale de azi, cărțile destinate copiilor sunt divizate în funcție de principiile distinctive ale genurilor literare: poezii și povești despre animale, cântece – pentru cei mai mici; basme fantastice și populare, legende, proverbe și zicători, nuvele și povestiri despre natură – pentru clasele primare; aventuri, romane, biografii – pentru clasele medii. Edițiile pentru copiii care încă nu știu să citească și pentru cei care deja știu, diferă evident după structura grafică. În edițiile de primul tip („carte cu imagini”, rus. «книжка-картинка», eng. „picture book”) imaginea prevalează asupra textului, pe când în al doilea tip („carte ilustrată”, rus. «иллюстрированная книга», eng. „illustrated book”) aspectul imaginii și al textului se egalează, sau chiar textul prevalează. În cercetările despre concepția grafică a cărții, prioritatea revine acelor ediții, în care partea iconică prevalează asupra celei textuale [7]. Studierea cărților ilustrate pentru vârsta superioară e bazată neapărat pe stabilirea legăturilor cu literarul și cunoașterea subiectului literar mai mult sau mai puțin complicat, fapt ce face orientarea de vârstă incertă (12+).

Arta ilustrației cărților pentru copii este una de masă, influențată în buna măsură de filosofia educației. Metodele timpurii de studiere a vizualului cărților eu-

ropene erau limitate la caracterul religios al artelor plastice. Semnificația culturii în sensul tradițional – dezvăluirea mișcării spre divin – se manifesta în cărțile pentru copii în mod cel mai direct. Tonalitatea povășuitor-instructivă, caracteristică cărților de acest tip, corespundea doctrinelor oficiale ale bisericii romano-catolice și creștin-ortodoxe. În conformitate cu Noul Testament era recunoscută inocența, puritatea morală și trupească a copiilor („Micșorați-vă ca și copiii dacă vreți să intrați acolo”, Evanghelie după Matei), însă nu se acorda atenție particularităților ale microcosmului unic în care trăiește fiecare copil. Copilăria era privită simplist, drept o etapă de tranziție spre viitor, oricum trecătoare, și copilul – ca un adult „nedesăvârșit” (imperfect) [2, p. 28-29].

Odată cu răspândirea ideilor reformatoare (sau ale protestantismului, curent în creștinism care s-a separat de catolicism în sec. XVI) arta Timpului nou căpăta un caracter laic. În contextul tendinței spre opunerea doctrinelor Papalității în arta plastică se afirmau imagini contradictorii ce țineau de bucuriile și suferințele existenței umane (pământești). Agravarea întruchipărilor vizuale ale inocenței a reieșit din interes deosebit față de lumea copiilor, care a și prefigurat inovații în psihologie, pedagogie, fiziologie etc. Conform doctrinelor protestantiste, în procesul instruirii copiilor sunt inadmisibile multe rigori didactice, trebuie luate în considerație doleanțele copilului, dorința lui firească de a contacta atractivul. Dat fiind că el „comunică” în direct cu cartea, preferă în mod normal pozele colorate celor monocrome. Decuparea imaginilor din cărți trebuie privită nu ca o simplă ștregărie a lui, dar ca un mod mai mult sau puțin obișnuit de studierea lumii înconjurătoare, care poate rezulta într-o mare descoperire făcută de el în viitor... [3, p. 80-180].

Din punct de vedere istoric, curențele principale ale creștinismului s-au înrădăcinat în diferite zone geografice ale Europei: catolicismul – în sud-vest (Franța, Italia, parțial Germania), în centru și est (Austria, Polonia, Cehia, Lituania, România); protestantismul – la nord-vest (Marea Britanie, Germania), creștin-ortodoxă – în est și sud-est (Rusia, Ucraina, Republica Moldova, România). Dezvoltarea graficii de carte pentru copii în spațiul între Prut și Nistru s-a produs în urma diferitor procese culturale. Tradițiile naționale de ilustrare a literaturii pentru copii s-au format în conformitate cu educație de tip creștin-ortodox, caracteristic pentru zona de est a spațiului cultural românesc. Editarea cărților din România (zona est-carpatică) s-a dezvoltat după modelul francez, fapt condiționat de mai mulți factori: atitudinea față de copil ca față de un adult „nedesăvârșit”, originalitatea culturii editoriale franceze, afinitățile lingvistice între limbile franceză și română, influența Parisului ca principal centru artistic al Europei [10].

Totodată grafica de carte pentru copii în republică în a doua jumătate a sec. XX s-a dezvoltat sub influența directă a tradiției rusești sovietice, care includea educația ateistă. Firește, ideile învechite de tratarea vizualului de fel propagandist-ateist nu s-au înrădăcinat în conștiința națională, însă pictorii și-au fortificat abilități de înaltă performanță, caracteristice multor opere de artă sovietică [12].

Deci, cultura vizuală a Moldovei a încorporat în mare măsură influențele culturale ale României și Rusiei, bazate pe principiile pedagogice comune de tip european, tradițiile artei plastice franceze de tip arhaic, precum și obiceiurile erei comuniste (învechite nu și scoase complet din uz). Odată cu obținerea independenței, în contextul revenirii la originile culturale naționale, a sporit interes față de cartea veche religioasă și, concomitent, în republică se reafirmă cărțile pentru copii de tip internațional de origine laică, fiind o combinație de instruire și distracție. Ultimele

Însă nu sunt studiate ca un fenomen aparte din motiv ce a trecut prea puțin timp pentru ca cărțile de acest tip produse în republică să dobândească o identitate națională [5].

Condițiile realizării poligrafice de-a lungul istoriei au fost factori decisivi în formarea mijloacelor expresive de ilustrarea cărților, stabilind standarde tehnice de executare a lucrărilor. De exemplu, grație metodei litografice, practicate la tipografiile europene în perioada anilor 1880-1960, a devenit posibilă reproducerea semitonurilor și gradațiilor coloristice, ce nu era posibil anterior în era xilografică. La începutul anilor 1960, în condițiile dominării linotipului, petele de culoare locală erau cele mai potrivite pentru reproducerea tipografică adecvată, fapt care a condiționat înflorirea ilustrației în tehnica linogravurii și a decupajului colorat [4; 13, p. 68-74]...

De altfel, cerințele față de contururi și îmbinări de elemente grafice clare, dictate de particularitățile procesului fotomecanic de reproducere a desenelor (se practică în scopurile poligrafice din mijlocul sec. XIX) sunt comune pentru toate metodele de tipar. Întrucât compoziția originală este, de obicei, de un format mai mare în comparație cu reproducția ei, calitatea tehnică a copiei produse în tipografie e foarte importantă. Prin utilizarea fotografiilor în procesul de imprimare, ilustrațiile originale nu se transmiteau la tipografie, rămânând în proprietatea autorilor cu posibilitate de a fi prezentate la expozițiile de artă ca opere individuale [13, p. 72]. Diferite recomandări profesionale condiționate de mai multe procese poligrafice sunt valabile până azi. De exemplu, pentru evitarea pierderii unei părți a imaginii în timpul fălțuirii și tăierii paginilor, să nu se plaseze elementele importante narative ale compozițiilor pe muchia paginii, sau pe fragmentele foilor care urmează a fi pliate [11; 15, p. 56].

Pictorii extindeau arsenalul mijloacelor expresivității în măsura îmbunătățirii capacităților de imprimare. Cu toate că astăzi e răspândită metoda tiparului ofset, care permite reproducerea unui număr maxim de efecte, are și ea câteva neajunsuri tehnice care sunt luate în considerație de cei care creează grafica de carte, de exemplu, estomparea culorilor și a nuanțelor de alb la imprimare. Cu toate acestea, în zilele noastre aplicarea mijloacelor artistice este limitată nu atât de condițiile realizării tipografice, cât de considerații psiho-pedagogice. Bunăoară culoarea violetă este percepută de la o anumită vârstă, deci nu se recomandă utilizarea acesteia în cărțile pentru cei mai mici.

Pe parcursul secolelor XV-XX în diferite țări occidentale (Marea Britanie, Germania, Franța, SUA) s-au afirmat tradițiile de ilustrare a cărților pentru copii. Ele au rădăcini în anumite „viziuni naționale” privind exprimarea mentalității poporului și a umorului, transformându-se cu timpul în standarde internaționale de creare a cărților pentru copii, prezentându-se în ansamblu drept o mare realizare culturală a civilizației europene [9; 13].

Stilizarea frapantă, gama coloristică neobișnuită întâi apăreau în opere de pictură și pe urmă în cărți. Odată cu creșterea orașelor europene și a întreprinderilor particulare, prindeau forță convingerile despre caracterul laic al cărților pentru copii, care trebuiau să difere radical de cele religioase-moralizatoare și instructiv-educative. Arta ilustrației se orienta tot mai mult spre lumea reală [2, p. 8; 3, p. 79-81]. Ilustrația de carte pentru copii se rotea adesea în jurul unei plute în vârtejul imaginației, uneori cufundându-se în apele artelor frumoase, dar mai des derivând în apele mici ale comerțului. Puștii care s-au ridicat la suprafață au devenit clasici: nu au fost cei mai buni, dar cei mai conformiști [13, p. 80].

Cartea pentru copii era de forma obișnuită pentru publicul occidental – carte de tip codex cu text cules, ornamente, compoziții de subiect gravate sau realizate manual. Textul putea fi transformat grafic, sau putea fi o parte din desen. Cel mai des era folosit formatul vertical, dar și cel orizontal, iar grosimea blocului se micșora cu mărirea formatului paginilor. Abecedarele de obicei erau de format mai mic, dar cu volum (grosimea) mai mare. Un rol important îl juca culoarea, în pofida faptului că la sfârșitul sec. XIX unii critici acceptau doar desenele în alb-negru. Schemele de amplasare compozițională a elementelor erau preluate din culegerile literare, scrierile științifice, din revistele populare de caricaturi, iar mai târziu – din ediții cu benzile desenate sau din pelicule animate. Astfel, au fost prefigurate în deplin schemele grafice ale edițiilor contemporane pentru copii de toate tipuri: cărți ilustrate poetice și muzicale, istorii în imagini, enciclopedii pentru cei mai mici ș.a.

S-au înrădăcinat valorile estetice specifice ilustrației, fiind legate de cele mai mari realizări ale artelor plastice. Opinia profesională privind căruia succesul ilustrațiilor este determinat, mai întâi, de lizibilitate, și doar în al doilea rând, de expresivitatea plastică, a devenit un postulat. Prin urmare, s-a ivit necesitatea de a oferi ilustrațiilor de carte descrierea, evaluarea, analiza în conformitate cu acesta.

În mai multe țări tradițiile studierii graficii de carte pentru copii s-au format de mai mult timp cu continuă lor reînnoire. Majoritatea principiilor metodologice elaborate în diferite țări poate fi aplicată la studierea graficii de carte din RSSM și RM [6].

Cu toate că azi nu există îndoieli în privința necesității ilustrației cărților pentru copii, ea, fiind considerată o mare realizare a civilizației europene, este cu totul subestimată în procesul artistic-literar național din republică. În mod tradițional, din punct de vedere artistic, este supusă cursului de dezvoltare a artei picturale și a celei grafice. Mai mult ca atât, ilustrație are o poziție secundară în relație cu textul literar respectiv, întrucât subiectul propriu-zis e mai important (mai original), decât transpunerea lui vizuală. Inevitabil, arta se compară cu literatura , „pornind” de la ea la propriu și la figurat. În cele din urmă, prezentarea grafică este afectată de limitele percepției vârstelor și de cerințele riguroase ale realizării editorial-poligrafice. Se pare că potențialul creativ se pierde complet la sfârșitul acestui drum. Însă, în ciuda limitărilor de producție, ideea originală (realizată artistic la nivel înalt) poate conferi operei grafice semnificația unui document, chiar și a unui simbol al timpului. Oricărei lucrări de grafică, care urmează a fi reprodusă, îi este rezervat spațiul unui astfel de exercițiu plastic.

Pentru cultura națională contemporană, care trece acum prin etapa de renovare, este actuală redescoperirea tradițiilor naționale de creare a operelor de arta cărții. Însă, în republică tema nu a fost studiată în complexitate. Există lacune în cunoștințele despre activitatea unor pictori autohtoni, despre dezvoltarea graficii de carte în Basarabia, RSSM și RM, despre specificul ilustrării cărților pentru copii. Aceste trebuie lichidate în scopul de a compensa decalajul de azi a Republicii Moldova în contextul integrării europene.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Beinlich A. On the Literary Development of Children and Adolescents. În: Bookbird. Literature for Children and Young People. Wien: 1968/1, p. 17-22.

- [2] Gourevitch J.-P. Images d'enfance. Quatre siècles d'illustration du livre pour enfants. Paris: Editions Alternatives Graphiques, 1994. ISBN 2-867-38987-9
- [3] Harthan J. The History of the Illustrated Book. Western tradition. New York: Thames and Hudson, 1981. ISBN 0-500-23316-0
- [4] How Books Are Made. A Visit to a Print and Publishing House. London: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1951.
- [5] Kravcenko V. Grafica de carte pentru copii din R. Moldova în afara spațiului cultural românesc. În: Literatura și Arta. Chișinău: 2016, nr. 37 (3706), 15 septembrie, p. 7. ISSN 1857-3835 16706
- [6] Kravchenko V. Children's Book Illustration in Moldova. Personalities and Trends. În: Miscellany of the International Symposium BIB 2015. Bratislava: BIBIANA, 2015, p. 181-190. ISBN 978-80-89154-44-9
- [7] Marantz K. The Picture Book as Art Object. A Call for Balanced Reviewing. În: Bookbird. Literature for Children and Young People. Wien: 1978/3, p. 10-14.
- [8] Rudas F. The Influence of Illustrations on the Emotional World of the Children. În: Bookbird. Literature for Children and Young People. Wien: 1969/2, p. 65-73.
- [9] Salisbury M. 100 Great Children's Picture Books. London: Laurence King Publishing, 2015. ISBN 978-1-78067-408-7
- [10] Simionescu D., Buluță Gh. Scurtă istorie a cărții românești. București: Demiurg, 1994. ISBN 973-96915-0-1
- [11] Гаврилова Л. Проблемы выпуска иллюстрированных книг. În: Полиграфия. Москва: 1988, № 7, с. 17-18.
- [12] Ганкина Э. Художники современной детской книги. Москва: Советский художник, 1977.
- [13] Ганкина Э. Детская книга вчера и сегодня. По материалам зарубежной прессы. Москва: Книга, 1988.
- [14] Молок Ю. Эстетика детской книги. Размышления на выставке в Московском доме художника. În: Полиграфия. Москва: 1966, № 1, с. 39-41.
- [15] Попов В. Общий курс полиграфии. Москва: Книга, 1964.